

Sobre el pensament crític com a base de la llibertat

Pensament crític és un pleonasma com «aigua humida»: *oi que no cal dir que l'aigua és humida?* Quan hem posat *pensament crític*, en realitat 'ens hem passat' una mica, perquè el pensament de debò només pot ser crític.

Què vol dir això? Com tantes vegades passa, es veu primer més bé en negatiu que no pas en positiu, el que és el pensament crític. **En negatiu**: el pensament crític és el pensament no submís, no doctrinari o no dogmàtic. És possible pensar de manera submisa? Sí. Sí, de fet de vegades pensem tots de manera submisa, però no és el més desitjable. Pensar de manera submisa significa acceptar que un altre pensa per tu, i que tu només fas el que en podríem dir un pensament mirall. És a dir: ell o ella pensa això i tu ho reproduïes idènticament i punt. Del pensament submís hi ha només un pas al pensament dogmàtic, o que està prefabricat, i que tu incorpores a la teva ment d'una manera tancada, mecànica i sense acceptar que pugui ser posat en dubte. És pensament crític aquell que en el seu procés incorpora el dubte, incorpora la possibilitat que el seu propi procés sigui imperfecte i està pensant sobre si mateix, en la seva pròpia millora.

Què podíem dir **en positiu** del pensament crític? Jo recorreria a un vell savi, extraordinàriament savi, que jo he tingut la sort i satisfacció de poder explicar als meus alumnes a classe: **Aristòtil**. Aristòtil és l'autor que va donar, per a mi, una de les claus del pensament universal, quan va formular, en el seu llibre *La metafísica*, la frase - deixeu-me-la dir en grec i després la tradueixo -: **to ón légetai pollachós**, que vol dir: «**L'ésser es diu de moltes maneres**». L'ésser, que és el concepte bàsic i únic podríem dir de la realitat, al final tot és ésser, i al final hi ha un ésser. I Aristòtil diu: compte!, l'ésser es diu de moltes maneres. És a dir: no sempre que parlem de l'ésser en parlem en el mateix sentit. I ell posa un exemple ben trobat, que és l'exemple del concepte «salut». La paraula «salut» s'aplica igual a la medicina que guareix?, a l'aliment que et fa créixer?, a la pràctica de gimnàstica o exercici físic?, s'aplica igual? I la resposta és: en part sí i en part no. No pots confondre una medicina i un aliment, encara que la medicina restableix la salut i l'aliment et crea salut, però no els pots confondre. Per tant, quan parlem de «salut» en un medicament, en l'exercici físic o en l'aliment, parlem del mateix i no parlem exactament del mateix. Podríem dir que, del pensament crític, com de gairebé la majoria de les coses d'aquesta vida, la predicació, dit en termes filosòfics, la manera de parlar-ne, és una polisèmia, no existeixen significacions úniques absolutes i, amb relació al pensament crític, hem de dir exactament el mateix: el pensament crític es diu de moltes maneres, és a dir, acceptem d'entrada que **no hi ha una única versió, o forma, del que és el pensament crític**.

Podríem dir, recorrent a una frase en aquest cas de la tradició judeocristiana, «pels seus fruits el coneixereu». Quins són els fruits del pensament crític? Un és la llibertat interior i l'altre és el coneixement. El pensament crític és l'únic productor de coneixement. I ho dic amb força sobre la paraula «únic», perquè encara que pugui semblar que hi ha una diferència llarga, extrema i forta, entre el pensament propi, per exemple d'un filòsof que fa metafísica o d'un biòleg que està investigant amb cèl·lules embrionàries, en realitat el coneixement que pugui sortir dels dos sempre està regit pel pensament crític. És aplicat a objectes diferents, els mètodes són diferents, però l'esperit del pensament crític és el mateix, tenen un aire de família indiscutible. L'aire de família entre el que fa el metafísic, Aristòtil, o el que fa el biòleg, Severo Ochoa; l'aire és: «mentre estic produint el meu pensament, m'estic preguntant si ho estic fent bé». És a dir: estic sotmetent a avaluació permanent el procediment i els resultats que jo estic obtenint. Per tant és sempre un pensament reflexiu, que gira sobre si mateix, que s'analitza amb esperit de dubte i d'inseguretat. I això, justament perquè un dels fruits importants del pensament crític és el bon coneixement, és a dir: el coneixement ens permet fer una petita reflexió, que em penso que és interessant de lligar aquí, sobre la diferència que hi ha entre coneixement i informació. En una societat com la nostra, diem que és la societat del coneixement perquè ens hem cansat de dir que era la societat de la informació i hem volgut fer un pas més. Hem volgut fer un pas més només verbal perquè, en el fons del fons, bona part de la nostra societat confon coneixement amb informació, un problema justament perquè s'ha volgut ensenyar moltes vegades informant, en comptes de generar capacitat de conèixer. Com a exemple: si sabies la informació de quina és la capital de Turkmenistan, ja tenies coneixement, ja estava bé. Sempre hi ha hagut una tendència, que s'ha accentuat amb el pas del temps, a creure que el coneixement és informació. Bé, sobre això jo voldria fer les distincions següents.

Crec que val la pena que aspirem a construir **una societat del coneixement** que sigui més interessant que **la societat de la informació**. Perquè, quina diferència hi ha entre coneixement i informació? Quines diferències hi podem apreciar?

La primera és que el coneixement és actiu i la informació és passiva, és a dir la informació està dipositada al *Google* o a la *Wikipèdia* o a l'*Enciclopèdia Britànica* o a la *Catalana*, està "dipositada". I normalment quan busques informació el que fas és canviar el dipòsit de lloc, és a dir l'objecte l'agafes d'allà i el poses aquí, però simplement l'hi poses. L'acte informatiu és un acte fred, és un acte d'introducció d'una idea, d'un concepte, una peça, una data. Aquesta passivitat de la informació contrasta amb l'activitat del coneixement. El coneixement és actiu, vol dir que el coneixement de debò només és aquell que es construeix amb aquesta actitud que dèiem abans, de manera autocrítica permanent, però que té iniciativa pròpia, que elabora conceptualitzacions, fórmules, noves relacions, noves perspectives sobre qualsevol cosa.

En segon lloc la informació és, com a tal, acumulativa, acumulativa, acumulativa, és a dir la informació plou sobre les persones, per dir-ho d'alguna manera. Mentre que el coneixement de debò, ja que és actiu també és projectiu, és a dir tu quan actues com a persona de coneixement, el que fas no és simplement acumular coses que et cauen al damunt, sinó que tu decideixes construir un projecte o un programa de la teva activitat i tens, per tant, un control del procés amb una orientació determinada. La informació és asistemàtica, les peces de la informació no lliguen entre elles de cap manera o lliguen molt poc, estan posades una al costat de l'altra, sense sistema. El coneixement és sistemàtic i, *compte!*, aquesta és una característica que no està de moda, perquè el sistematisme obliga a un rigor que sembla –però només sembla– que restringeix la llibertat. Al final en dóna molta més, de llibertat, perquè gràcies al sistema comprens més bé el món, i gràcies a la millor comprensió del món ponderes millor les opcions per triar, però en realitat el coneixement necessita un rigor metodològic i sistemàtic i també lògica. Que és una paraula que fa por, però que s'ha de dir. Mentre que la informació no té aquesta característica. Finalment, i aquesta és la característica que ens importava ara, la informació, com a tal, és acrítica. La informació no es revisa a si mateixa mentre es reproduïx, mentre que el coneixement és crític. És a dir, és un procés, el del coneixement, en revisió permanent de les condicions de la seva pròpia validesa. Això que jo estic fent, que jo estic pensant, que jo estic produint, que jo estic escrivint, manté uns mínims, diríem, de coherència, uns mínims de lògica, uns mínims de sistematisme, uns mínims de rigor argumental, uns mínims de precisió o uns mínims d'obertura, perquè depenen d'allò que estiguis fent ho has de plantejar al revés, amb una certa lògica de l'obertura, la lògica de les obres d'art, per exemple. Per tant els components, per no entrar en una definició del pensament crític que és francament difícil de fer, diria que són la iniciativa i l'agosament. El pensament crític és un pensament que arrenca d'una intimitat i d'unes ganes de rumiar, i amb un punt d'atreviment, i aquí torno a invocar la venerabilíssima figura de Kant, que va fer seu i va difondre per Europa aquell 'eslògan il·lustrat' del **sapere aude**, atreveix-te a saber. Has de ser atrevit perquè el saber és un repte, el saber és difícil, el saber demana de tu una activitat forta. El pensament crític és també preguntador, inquisitiu –no inquisidor, no confonguem- i disconforme. Però és precisament per aquestes condicions tan exigents que es constitueix en la millor garantia de la llibertat, perquè li dóna competència, solvència, ambició i projecció.

Vosaltres sabeu que hi ha una vella tradició en filosofia, segons la qual **la filosofia es tindria a si mateixa, demanant totes les excuses i modèsties del món, com la forma més concentrada del pensament crític**. Hi ha una tradició, que arrenca de Sòcrates, que diu que la millor forma de fer filosofia és la pregunta, no la resposta, és a dir en realitat saber preguntar és el que defineix una actitud filosòfica, perquè en el saber preguntar ja hi ha una certa orientació i és més interessant sempre la pregunta que la resposta. La resposta tanca, la pregunta obre. La resposta pot adormir, la pregunta és sempre

estimulant. El pensament crític és també contrastador i dialogant, és a dir no hi ha veritable pensament crític si no estàs en el contrast que tu et fas a tu mateix i/o que fas amb els altres, que llavors és un diàleg. Dit d'una altra manera: diàleg interior o diàleg exterior. Si jo faig pensament crític, jo dialogo amb mi mateix, m'estic revisant, allò que dèiem abans, però no oblidem que cadascun dels nostres jos és un ésser social i que el seu pensament necessàriament s'ha de produir cap a fora i ha d'articular-se amb el pensament dels altres, **i la forma òptima del pensament crític, òbviament, és la forma dialogant.**

I, finalment, diria jo: **el pensament crític és vitalista**, és a dir el pensament crític no perd de vista que és pensament de persones que vivim en una circumstància que té molt de brutalment animal, però que també té molt de projecció nobilíssima cap a ideals ètics, socials, polítics i de tota mena, pròpia d'aquesta amplitud de registre que té la condició humana. I, amb relació a això, em permetreu que faci una cita - abans n'hem fet una en grec ara en farem una en llatí, d'un *lletí modern* de l'època del Renaixement - de Nicolau de Cusa, que té una proximitat amb els catalans pel fet que en la seva biblioteca es van trobar, i no solament es van trobar físicament en la seva biblioteca, sinó que ell en les seves obres el cita perquè el va estudiar molt, Ramon Llull. Una de les fonts d'inspiració de Cusa és el patriarca de les lletres catalanes, Ramon Llull. I Cusa, que és un personatge poc conegut però molt important, perquè en filosofia se'l considera una mena de porta que obre el pas de la filosofia medieval cap al pensament del que en diem després època moderna, té una frase que, per a mi, s'ha convertit en un lema vital que us traspasso, perquè l'estimo molt, que diu: «***Desiderium autem nostrum intellectuale est intellectualiter vivere, hoc est, continue plus in vitam et gaudium intrare***». Us ho tradueixo: «El nostre desig intel·lectual és viure intel·lectualment, això és, penetrar cada dia més en el goig de viure». És lluminós, és lluminós que **viure intel·lectualment** sigui ni més ni menys (i dit per un cardenal de l'Església Catòlica, no per un hedonista desfermat), **"penetrar cada dia més en el goig de viure"**. Per què ho pot arribar a pensar? Perquè el pensament només pot orientar-se a la vida, perquè és el que som. Som éssers que vivim en unes circumstàncies de canvis permanents, de pressió permanent, de límits permanents, de possibilitats obertes indefinides. I quin sentit té que el nostre pensament no es dirigeixi a la nostra vida?

Joan Manuel del Pozo
Universitat de Girona